

Prof. univ. dr. **Carmen-Silvia Paraschiv**
(coordonator)

Cătălin Marin

Drept procesual penal.

Partea generală

Caiet de seminar

Capitolul al III-lea. Acțiunile în procesul penal

§1. Acțiunea penală

1.1. Noțiunea și factorii acțiunii penale

Acțiunea penală reprezintă instrumentul juridic prin care se aduce în fața organelor judiciare raportul conflictual de drept penal, în vederea realizării scopului procesului penal. Cu alte cuvinte, acțiunea penală este mijlocul prin care se realizează tragerea la răspundere penală a inculpatului.

Temeiul de drept al acțiunii penale este reprezentat de norma juridică penală, iar *temeiul de fapt* îl constituie fapta săvârșită, prin care s-a neșocotit această normă.

Obiectul acțiunii penale este reprezentat de tragerea la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni [art. 14 alin. (1) C. proc. pen.], acesta neputându-se confunda cu *scopul acțiunii penale* (aplicarea sancțiunii penale).

Subiecții acțiunii penale se împart în două mari categorii, respectiv: subiecți activi și subiecți pasivi. În categoria *subiecților activi* distingem între *subiecții activi principali* (statul, prin organele judiciare penale) și *subiecți activi secundari* (persoana vătămată). *Subiectul pasiv* al acțiunii penale este persoana împotriva căreia se exercită acțiunea penală (inculpatul).

Aptitudinea funcțională a acțiunii penale constituie capacitatea acesteia de a susține activitatea judiciară în cadrul procesului penal, de a reprezenta temeiul acțiunii. Este necesar ca aptitudinea funcțională să existe atât în momentul inculpării, cât și ulterior. În ipotezele expres prevăzute de lege (art. 16 C. proc. pen.), în care este împiedicată punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale, este înlăturată aptitudinea funcțională a acțiunii penale.

1.2. Trăsăturile acțiunii penale

- **acțiune de stat:** aceasta se exercită, astfel, prin intermediul organelor judiciare, care sunt organe de stat anume investite în acest sens. Acțiune penală aparține statului și în situațiile în care punerea în mișcare sau exercitarea ei ar fi subordonate unei condiții de procedură sau de punibilitate;
- **obligatorie:** procurorul este obligat să pună în mișcare și să exercite acțiunea penală **din oficiu** atunci când există probe din care rezultă comiterea unei infracțiuni și nu există vreo cauză legală de împiedicare. Caracterul obligatoriu al acțiunii penale se deduce din art. 7 C. proc. pen., text de lege care reglementează cu titlu expres principiul obligativității punerii în mișcare și exercițiului acțiunii penale, cu derogările prevăzute de lege;
- **indisponibilă:** odată pusă în mișcare, se impune ca acțiunea penală să fie exercitată până la soluționarea conflictului de drept adus în fața organelor judiciare. Totuși, acțiunea penală poate fi stinsă (în faza de urmărire penală, respectiv în faza judecății), chiar anterior soluționării conflictului de drept, însă doar în cazurile prevăzute de lege;
- **indivizibilă:** această instituție se extinde asupra tuturor celor care au participat la comiterea infracțiunii. Altfel spus, independent de numărul participanților la fapta penală, comiterea infracțiunii dă naștere la un drept unic la acțiune, astfel că într-o cauză penală va exista o singură acțiune ale cărei efecte se extinde cu privire la toți făptuitorii;
- **individuală:** aceasta are ca obiect tragerea la răspundere penală, iar răspunderea penală este personală;
- **autonomă:** se diferențiază atât conceptual, cât și funcțional de alte acțiuni în justiție.

1.3. Desfășurarea acțiunii penale

În desfășurarea acțiunii penale, se disting trei momente succesive: (i) *punerea în mișcare a acțiunii penale*; (ii) *exercitarea acțiunii penale*; (iii) *stingerea acțiunii penale*.

1.3.1. Punerea în mișcare a acțiunii penale

Punerea în mișcare a acțiunii penale (inculparea) vizează efectuarea actului procesual prevăzut de lege, prin care se formulează învinuirea împotriva unei persoane și se declanșează activitatea de tragere la răspundere penală. Ca urmare a desfășurării acestei activități se naște raportul procesual penal fundamental (dintre stat și infractor), iar suspectul devine inculpat (parte în procesul penal).

Acțiunea penală se pune în mișcare de procuror, prin *ordonanță*, în cursul urmăririi penale, în situația în care acesta constată că există probe din care rezultă că o persoană a săvârșit o infracțiune și nu există vreunul dintre impedimentele prevăzute în art. 16 C. proc. pen. Astfel, procurorul este unicul titular al acțiunii penale.

Punerea în mișcare a acțiunii penale se face *in personam*, aspect care presupune cunoașterea persoanei ce urmează a fi trasă la răspundere penală și existența unor *probe solide de probabilitate a vinovăției*.

În cazul infracțiunilor de audiență [art. 360 alin. (2) C. proc. pen.], procurorul de ședință poate declara verbal că începe urmărirea penală, respectiv că pune în mișcare acțiunea penală și că îl reține pe suspect sau inculpat.

1.3.2. Exercitarea acțiunii penale

Exercitarea acțiunii penale reprezintă cea de-a doua etapă în desfășurarea acțiunii penale și rezidă în îndeplinirea activităților ce țin de efectuarea probațiunii, sarcina exercitării acțiunii revenind subiecților activi ai acesteia. La sfârșitul fazei de urmărire penală, procurorul dispune cu referire la exercitarea acțiunii penale prin trimiterea în judecată a inculpatului. În cursul judecății, procurorul exercită acțiunea penală prin susținerea învinuirii în fața instanței penale.

1.3.3. Stingerea acțiunii penale

Cazurile în care acțiunea penală nu poate fi pusă în mișcare sau exercitată sunt reglementate în art. 16 alin. (1) C. proc. pen., unele dintre aceste impedimente rezultând din *lipsa de teme*i a acțiunii penale [art. 16 alin. (1) lit. a)-d) C. proc. pen.], iar altele rezultând din *lipsa de obiect* a acțiunii penale [art. 16 alin. (1) lit. e)-j) C. proc. pen.].

Cazurile în care **acțiunea penală este lipsită de teme**i sunt următoarele:

- fapta nu există;
- fapta nu este prevăzută de legea penală ori nu a fost săvârșită cu vinovăția prevăzută de lege;
- nu există probe că o persoană a săvârșit infracțiunea;
- există o cauză justificativă sau de neimputabilitate.

Cazurile în care **acțiunea penală este lipsită de obiect** sunt următoarele:

- lipsește plângerea prealabilă, autorizarea sau sesizarea organului competent ori o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale;
- a intervenit amnistia sau prescripția, decesul suspectului ori al inculpatului persoană fizică sau s-a dispus radierea suspectului ori inculpatului persoană juridică;
- a fost retrasă plângerea prealabilă, în cazul infracțiunilor pentru care retragerea acesteia înlătură răspunderea penală, a intervenit împăcarea ori a fost încheiat un acord de mediere în condițiile legii;
- există o cauză de nepedepsire prevăzută de lege;
- există autoritate de lucru judecat;
- a intervenit un transfer de proceduri cu un alt stat, potrivit legii.

În faza de urmărire penală, procurorul stinge acțiunea penală prin următoarele soluții: *clasarea sau renunțarea la urmărirea penală, în condițiile legii*. În cursul judecății, instanța stinge acțiunea penală prin pronunțarea unei soluții definitive, care poate fi de: *achitare; încetare a pro-*

cesului penal; condamnare; renunțare la aplicarea pedepsei; amânare a aplicării pedepsei.

1.4. Continuarea procesului penal la cererea suspectului sau inculpatului

Suspectul sau inculpatul poate cere continuarea procesului penal în caz de:

- amnistie;
- prescripție;
- retragere a plângerii prealabile;
- existență a unei cauze de nepedepsire sau de neimputabilitate;
- în cazul renunțării la urmărirea penală.

În cursul urmăririi penale, cererea de continuare a procesului penal se poate formula în maximum 20 de zile de la primirea copiei ordonanței procurorului de clasare.

§2. Acțiunea civilă

2.1. Noțiunea, factorii și condițiile exercitării acțiunii civile în procesul penal

Acțiunea civilă reprezintă mecanismul legal prin care o persoană care a suferit un prejudiciu ca urmare a comiterii infracțiunii solicită repararea acestuia în cadrul procesului penal. În mod asemănător acțiunii penale, acțiunea civilă în procesul penal numără *patru factori*, respectiv: temei, obiect, subiecți și aptitudine funcțională.

Acțiunea civilă pusă în mișcare în cadrul procesului penal prezintă același temei ca și acțiunea penală, sub forma celor două modalități: *temeiul de drept* (norma juridică nesocotită) și *temeiul de fapt* (fapta săvârșită, infracțiunea care a generat persoanei vătămate un prejudiciu material și/sau moral).

Obiectul acțiunii civile îl reprezintă tragerea la răspundere civilă delictuală a persoanelor responsabile, conform legii civile, pentru prejudiciul produs prin comiterea faptei care face obiectul acțiunii penale [art. 19

alin. (1) C. proc. pen.]. Tragerea la răspundere civilă a inculpatului, respectiv a părții responsabile civilmente se realizează prin constituirea persoanei vătămate ca parte civilă și prin exercitarea acțiunii civile în cursul procesului penal, alături de acțiunea penală. Modalitățile de înlăptuire a obiectului acțiunii penale rezidă în: *repararea pagubei în natură* (restituirea lucrurilor; restabilirea situației anterioare comiterii infracțiunii; desființarea totală sau parțială a unui înscris) sau *plata unor despăgubiri bănești*.

Subiecții activi ai acțiunii civile sunt persoana fizică sau juridică ce a suferit un prejudiciu material/moral generat prin infracțiune, adică persoana vătămată constituită **parte civilă**, precum și **succesorii persoanei vătămate**, în măsura în care se constituie parte civilă.

Subiecții pasivi ai acțiunii civile sunt **inculpatul**, precum și **partea responsabilă civilmente**, atunci când, potrivit legii, este cazul. În cazul decesului părților, potrivit art. 24 C. proc. pen., acțiunea civilă rămâne, în principiu, în competența instanței penale, introducându-se în cauză **moștenitorii** acestora.

Aptitudinea funcțională a acțiunii civile în procesul penală constă în capacitatea acțiunii civile de a genera recuperarea prejudiciului ca urmare a derulării procesului penal. Ținând seama că acțiunea civilă se poate exercita în procesul penal doar dacă este alăturată acțiunii penale, rezultă, cu puterea evidenței, că aptitudinea funcțională a acțiunii civile depinde de aptitudinea funcțională a acțiunii penale.

În vederea exercitării acțiunii civile în cadrul procesului penal, se impun a fi întrunite în mod cumulativ următoarele condiții:

- (i) infracțiunea trebuie să producă un prejudiciu;
- (ii) să existe legătură cauzală directă între infracțiunea săvârșită și prejudiciu;
- (iii) prejudiciul trebuie să fie cert;
- (iv) prejudiciul să nu fi fost reparat;
- (v) să existe o manifestare de voință din partea celui vătămat în legătură cu dezdăunarea sa.

2.2. Trăsăturile acțiunii civile în procesul penal

În primul rând, față de acțiunea penală, acțiunea civilă este **disponibilă**, în sensul că exercitarea ei se realizează prin manifestarea de voință a persoanei vătămate de a se constitui parte civilă, iar în cursul procesului, partea civilă poate renunța la calitatea sa, situație care conduce la stingerea acțiunii civile.

În al doilea rând, acțiunea civilă este **accesorie acțiunii penale**. Altfel spus, acțiunea civilă poate fi exercitată în cursul procesului penal numai alături de acțiunea penală. Subliniem că această poziție de dependență față de acțiunea penală face ca acțiunea civilă să poată fi exercitată doar față de inculpat, față de partea responsabilă civilmente și, eventual, față de succesorii acesteia.

În al treilea rând, acțiunea civilă **nu este individuală** (spre deosebire de acțiunea penală), astfel că poate fi îndreptată și contra altor persoane decât cel care a comis infracțiunea.

2.3. Exercițarea acțiunii civile

2.3.1. Dreptul de opțiune al persoanei vătămate în legătură cu exercitarea acțiunii civile

Dreptul de opțiune al persoanei vătămate în legătură cu exercitarea acțiunii civile privește dreptul acestui subiect procesual particular de a-și valorifica pretențiile civile determinate de comiterea infracțiunii pe una dintre cele două căi, respectiv: calea penală (prin constituirea ca parte civilă în procesul penal) sau pe calea civilă (prin introducerea cererii de chemare în judecată la instanța civilă). În ipotezele în care, potrivit legii, acțiunea civilă se exercită din oficiu, dreptul la opțiune nu mai este aplicabil.

În principiu, dreptul de opțiune este **irevocabil** (*electa una via, non datur recursus ad alteram*). În mod excepțional, în cazurile prevăzute de lege, persoana vătămată poate părăsi calea inițial aleasă, exercitând acțiunea civilă pe cealaltă cale.

2.3.2. Constituirea ca parte civilă se poate face până la începerea cercetării judecătorești

Constituirea ca parte civilă se poate face până la începerea cercetării judecătorești, organele judiciare penale având obligația de a aduce la cunoștința persoanei vătămate acest drept.

Constituirea ca parte civilă se face în scris sau oral, cu indicarea naturii și a întinderii pretențiilor, a motivelor și a probelor pe care acestea se întemeiază.

Până la terminarea cercetării judecătorești, partea civilă poate:

- a) îndrepta erorile materiale din cuprinsul cererii de constituire ca parte civilă;
- b) mări sau micșora întinderea pretențiilor;
- c) solicita repararea prejudiciului material prin plata unei despăgubiri bănești, dacă repararea în natură nu mai este posibilă.

Când persoana vătămată este *lipsită de capacitate de exercițiu* sau *are capacitate de exercițiu restrânsă*, acțiunea civilă se exercită în numele acesteia de către reprezentantul legal sau, după caz, de procuror.

2.3.3. Tranzacția, medierea și recunoașterea pretențiilor civile

Potrivit art. 23 C. proc. pen., în cursul procesului penal, cu privire la pretențiile civile, inculpatul, partea civilă și partea responsabilă civilmente pot încheia o tranzacție sau un acord de mediere, potrivit legii. Inculpatul, cu acordul părții responsabile civilmente, poate recunoaște, în tot sau în parte, pretențiile părții civile. În cazul recunoașterii pretențiilor civile, instanța obligă la despăgubiri în măsura recunoașterii. Cu privire la pretențiile civile nerecunoscute pot fi administrate probe.

2.4. Rezolvarea acțiunii civile în procesul penal

Instanța penală se pronunță asupra rezolvării acțiunii civile prin una dintre următoarele variante: (i) admite acțiunea civilă; (ii) respinge acțiunea civilă; (iii) nu soluționează acțiunea civilă.

2.4.1. Admiterea acțiunii civile în tot sau în parte

Această soluție poate fi dispusă în următoarele ipoteze:

- când se pronunță soluția **condamnării** și se constată că infracțiunea a cauzat un prejudiciu părții civile;
- când se pronunță o soluție de **achitare**, în temeiul art. 17 alin. (2) raportat la art. 16 alin. (1) lit. b) teza a II-a sau lit. d) C. proc. pen., în măsura în care fapta a generat un prejudiciu părții civile (fapta nu a fost săvârșită cu vinovăția prevăzută de lege ori există o cauză justificativă sau de neimputabilitate);
- când se pronunță o soluție de **încetare a procesului penal** în temeiul art. 17 alin. (2) raportat la art. 16 alin. (1) lit. g) C. proc. pen., cu excepția retragerii plângerii prealabile (a intervenit împăcarea ori a fost încheiat un acord de mediere, în condițiile legii), a intervenit prescripția, precum și în cazul de la art. 16 alin. (1) lit. h) C. proc. pen. (când există o cauză de nepedepsire prevăzută de lege), în măsura în care a fost cauzat un prejudiciu părții civile;
- când se încheie o **tranzacție** sau un **acord de mediere**, conform legii;
- în situația **recunoașterii pretențiilor civile**.

2.4.2. Respingerea acțiunii civile

Instanța penală nu poate acorda despăgubiri civile în următoarele cazuri:

- când s-a dispus **achitarea**, întrucât fapta nu există [art. 16 alin. (1) lit. a) C. proc. pen.];
- când s-a dispus **achitarea**, întrucât fapta nu a fost comisă de către inculpat [art. 16 alin. (1) lit. c) C. proc. pen.];
- în toate ipotezele în care nu se constată de către instanță întrunirea elementelor răspunderii civile, acțiunea civilă fiind **lipsită de temeii**;
- în cazul **renunțării la pretențiile civile**.

2.4.3. Nesoluționarea acțiunii civile

Potrivit art. 25 alin. (5) C. proc. pen., instanța penală lasă nesoluționată acțiunea civilă în următoarele situații:

- când pronunță soluția **achitării** pentru cazul reglementat în art. 16 alin. (1) lit. b) teza I C. proc. pen. (fapta nu este prevăzută de legea penală);
- când pronunță soluția **încetării procesului penal** pentru vreunul dintre cazurile reglementate în art. 16 alin. (1) lit. e) C. proc. pen. (lipsește plângerea prealabilă, autorizarea sau sesizarea organului competent ori o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale), art. 16 alin. (1) lit. f) C. proc. pen. (a intervenit amnistia, decesul suspectului ori al inculpatului persoană fizică sau s-a dispus radierea suspectului ori inculpatului persoană juridică), cu excepția prescripției, art. 16 alin. (1) lit. i) C. proc. pen. (autoritate de lucru judecat) și art. 16 alin. (1) lit. j) C. proc. pen. (intervenirea unui transfer de proceduri cu un alt stat), precum și în caz de încetare a procesului penal ca urmare a retragerii plângerii prealabile;
- în ipoteza prevăzută de art. 486 alin. (2) C. proc. pen. (când instanța penală admite acordul de recunoaștere a vinovăției și între părți nu s-a încheiat tranzacție sau acord de mediere în privința laturii civile);
- atunci când moștenitorii sau, după caz, succesorii în drepturi ori lichidatorii părții civile nu își exprimă opțiunea de a continua exercitarea acțiunii civile sau, după caz, partea civilă nu indică moștenitorii, succesorii în drepturi ori lichidatorii părții responsabile civilmente în termenul prevăzut de lege.